

Iryna Liashchenko

Candidate of Political Sciences (Ph. D.), Assistant Lecturer Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Philosophy, Department of Politology (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>
e-mail: iraL@ukr.net

DEFICIENCIES OF PLATO'S DEMOCRATIC SYSTEM

Abstract

Main objective of the study. The objective of the study is to identify deficiencies of the democratic political system in order to protect democracy from rapid degradation into tyranny.

Methodology. The systematic method was selected as the methodological basis for the research, as it enables the consideration of Plato's democratic system as interdependent with other types of states. The comparative method proved to be effective for distinguishing the characteristic features of the aristocratic, timocratic, oligarchic, democratic and tyrannical state of the human soul and Plato's system of government.

Findings and conclusions. To enable proper operation of democracy, it requires protection from its own deficiencies. These deficiencies include the following: firstly, the flaw of haughty, arrogant attitude towards wise talented naturally eminent people and the fear of their coming to power originates from timocracy; secondly, just as «barns with gold» destroyed the timocratic and oligarchic type of state, so the residues of these «barns» turn into a flaw of democracy in the form of a social abyss between the most affluent and the most deprived strata of the society; thirdly, this is excessive will in democracy that is gradually turning into excessive slavery. Regarding the latter, Plato emphasizes the anarchic extreme of freedom in democracy, which turns it into arbitrariness. After all, in a democracy there is no need to participate in government; not necessarily obey; no go to war; neither obey peace or laws, etc. The main consequence of all these deficiencies in the democratic system is the fostering of a future tyrant rooting from a people's deputy. Since the thinker points out that no matter how many times a tyrant appears, he does not come from somewhere, but only from a democratic election procedure.

Key words: democracy; Plato; state; aristocratic system; timocratic system; oligarchic system; tyranny

Лященко Ірина Анатоліївна

Кандидат політичних наук, асистент, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>
e-mail: iraL@ukr.net

ПРО ВАДИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЛАДУ ЗА ПЛАТОНОМ**Резюме**

Науковий доробок давньогрецького мислителя Платона актуалізується «еталонністю» та перманентною кризовістю сьогоденної демократії. Мета дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати вади демократичного ладу заради забезпечення демократії від блискавично швидкої деградації в тиранію. Досягнення мети стало можливим завдяки використанню з-поміж інших системного та компаративного методів дослідження. Результати і висновки. Для належного функціонування демократії, їй потрібен постійний захист від власних вад. Серед яких: надмірна воля, що може перетворитись в надмірне рабство; зверхнє ставлення і відкидання чеснотливих людей; найдеструктивніше — плекання майбутнього тирана, що виростає з демократичного кореня народного обранця.

Ключові слова: демократія; Платон; держава; аристократичний лад; тимократичний лад; олігархічний лад; тиранія

Вступ

Протягом більш ніж 2-тисячолітньої історії розвитку політичної думки, «демократичні патерни» займали чільне місце при розгляді типів врядування, однак, при цьому, поняття «демократія» наповнювалося різними змістами. Від крайнього — негативного або ідеалізуючого — ставлення, до поміркованого — серединного, балансуєчого — розуміння. Демократія, то заперечувалася як цілковитий «міф», то підносила як синонім усього хорошого, прекрасного, істинного. Друга половина 20-го, початок 21-го століття засвідчили одновекторність прагнень цивілізаційного розвитку держав. Жахіття двох світових війн, тоталітарних та авторитарних режимів, різноманітних гонок у межах біполярного світового ладу визначили цей вектор як демократичний. Україна в тому числі здійснила «вибір єдиної альтернативи» на користь демократичного шляху розвитку і продовжує боротьбу з досягнення цієї мети.

Перманентна кризовість демократичного ладу, на наше переконання, повсякчас актуалізує науковий доробок давньогрецького мислителя Платона. Ще в IV столітті до нашої ери, розглядаючи кругообіг видів держав, він вказав на конкретні вади демократії та на те, до яких наслідків вони можуть призвести. З огляду на це, наша мета полягають у тому, щоб проаналізувавши науковий доробок Платона, з'ясувати вади демократичного політичного ладу та їх можливі наслідки для держави.

Методи дослідження

Методологічною основою дослідження було обрано системний метод, що дав змогу розглядати демократичний лад за Платоном як такий, котрий перебуває у взаємозалежності з рештою типів кругообігу держав. Компаративний метод виявився також ефективним для виокремлення характерних особливостей аристократичного, тимократичного, олігархічного, демократичного та тиранічного стану душі та державного ладу за Платоном. Структурно-функціональний метод дозволив простежити зв'язки між конкретним типом людської душі та типом кожного з політичних режимів. Метод узагальнення дав можливість здійснити перехід від одиничного розгляду вад демократичного політичного ладу за Платоном до загального розуміння недоліків демократії як такої.

Результати

Більше двох тисяч років тому, найвизначніші уми Стародавньої Греції були прихильниками демократії. Емпедокл був одним із засновників демократії в Акраганті. Горгій за свої демократичні переконання поплатився тим, що був вигнаний з рідних Леонтін. Демокрит відкидав як монархію, так і владу заможної меншості (олігархію). Демокрит заявляв, що бідність в демократичній державі краще, ані ж добробут при дворі царя. Ідеали свободи та рівності підносились Геродотом. Протагор розробив теоретичне обґрунтування демократії, написавши проект демократичної конституції для афінської колонії Фурій [1, с. 120].

Серед зауваженої когорти мислителів був і той, хто дивився на все це очима противника демократії. Чому демократія за Платоном, поряд з тимократією, олігархією та тиранією, виступає одним з чотирьох неправильних типів держави? Що в демократії може шкодити демократії? Це питання, що є центральним для досягнення поставленої вище мети дослідження.

З-поміж широкого кола проблемних питань, у філософському трактаті «Держава», Платон приділяє значну увагу критичному аналізу кругообігу типів держави загалом та демократії зокрема. Тимократія, олігархія, демократія та тиранія названі захворюваннями держави, і розглядаються на протизвагу до найкращого з ладів, що «називатися він може подвійно: бо коли серед правителів перше місце посідає одна людина, це можна назвати царською владою, а якщо правителів більше, то це буде аристократія» [2, с. 128].

Перше, що необхідно пам'ятати, розглядаючи як демократичний, так і будь який інший вид державного ладу, це те, він визначається душевним складом людей конкретної держави, адже, остання — це ніщо інше як її люди. З цього приводу Платон риторично зауважує: «Чи ти вважаєш, що державні устрої беруться невідомо звідки — з якогось там дерева чи зі скелі, а не від тих звичаїв, які побутують у державі і які, коли починають переважати, тягнуть за собою все інше?» [2, с. 224]. Другим важливим аспектом зауваженої проблематики є те, що сутність демократичного політичного ладу не можливо розглядати окремішньо від інших типів держав, він не є чимось відірваним та осібним, а цілком осяжний лише в комплексі з рештою держав. Тобто, сутнісно зрозуміти демократію і її вади, не можливо без розуміння кругообігу типів держав загалом.

Виходячи з вище зауваженого, платонівським ідеалом виступає аристократичний тип людини, котра творить аристократичну державу. Така людина є добра та справедлива, і здавалося б важко схитнути державу так побудовану, проте для роз'яснення причини кругообігу, мислитель знаходить фаталістичне пояснення. Він зауважує, що «оскільки всьому, що з'являється, погибель прийде, то навіть і устрій такий не залишиться вічно» і «для народжень божественних є кругообіг...» [2, с. 225]. Таким чином, добра і справедлива людина, котра має низку високоморальних чеснот, стає заручником чеснот силових, що характерні для другого, тимократичного ладу.

Кріто-лакедемонському, чи то тимократичному устрою держави, відповідатиме тип сварливої та шанолубної людини. У такій державі, зауважує Платон, пануватиме страх, щоб мудрі мужі не прийшли до влади, і тому тягнутимуться за тими, хто несамовитий духом, менш досконалий, схильний більше до війни, ніж до миру, там шануватимуть воєнні підступи й хитрощі, бо постійно триватимуть війни. Люди подібного типу будуть жадібні до грошей, вони плекатимуть дух золота та срібла, заведуть собі вдома комори та сховища, а свої житла обнесуть мурами [2, С.227]. Власне ці підстави тимократичного ладу стануть і його основними вадами, що пришвидшать процес переходу до наступного — олігархічного типу держави.

Як влучно наголошує мислитель: «ті комори з золотом гублять тимократичний устрій» [2, с. 230]. Понад усе шануючи гроші, і вимірюючи все грішми, люди такого типу встановлюють найпершу норму, і водночас ваду, майбутньої олігархічної держави — майновий ценз. Окрім того, у державі такого типу починаються заздрощі й суперництво, вихваляння та захоплення багатіями, призначення їх на державні посади, поряд з цілковитим зневажанням бідної, проте чеснотливої людини [2, с. 230]. Для пояснення абсурдності та недопустимості такого підходу, Платон використовує влучну метафору з «корабельним керманічем». «Подумай лиш: це все одно, якби хтось призначав керманічів на кораблях відповідно до майнового цензу, а бідного, хоч би він мав і найкращі здібності в тій справі, до управління не допускав» [2, с. 231].

У такий спосіб, виникає інша вада олігархічного ладу — це величезна соціальна прірва, що починає виникати між найзаможнішими та найбіднішими. Держава такого типу не може бути єдиною, вона ніби складається з двох держав: одна — для бідних, а друга — для багатих. Тому люди, здавалося б єдиної держави, завжди ставитимуться вороже один до одного, оскільки одні — понад міру багаті, а інші — нижче всякої міри бідні [2, с. 231]. Там майже всі бідні, за винятком правителів. Бідність є не лише річчю в собі, а має низку похідних, котрі все ближче й ближче наближають прихід демократичного ладу. Йдеться про похідні, що спричиняють внутрішньодержавну нестабільність, а саме «таємні справи злодії, грабіжників і осквернювачів храмів» [2, с. 232]. У майбутньому саме цей комплекс проблем — бідності, соціального розриву, деструктивного типу поведінки — стане основною підставою для переходу до демократичного ладу.

Крім того, важливою прикметою незворотної трансформації тимократії в олігархію є те, що остання, найвірогідніше, не зможе проводити жодної війни. Адже з одного боку, у військовій справі олігархічна держава не вдається до озброєння власного народу, оскільки озброєного натовпу буде боятися більше, ані ж ворогів. З іншого боку, військові зв'язки знаходяться поза моральними переконаннями олігархічної людини, котра понад усе любить гроші. І по-третє, саме ця любов до грошей і воєнні видатки — взаємовиключні речі в державі такого типу. Як наголошує Платон: «Воює така людина, як і належить олігархам, з дуже малими витратами власних засобів і тому у більшості випадків зазнає поразки, проте залишається багатою» [2, с. 231].

Цікавими видаються спостереження Платона щодо домінування горизонтального, а не вертикального, типу комунікації між «бідним» та «багатим» у олігархічній державі. Філософ зауважує, що «...багатії не погорджують бідними, навпаки, досить часто буває, що муж, убогий, худий, засмаглий від сонця, стоїть на полі битви в шерензі поруч багатія, якого вирощували в тінистій прохолоді і який обріс сальцем за чужий рахунок, і бачить убогий його задиханого й цілком безпорадного від розгублення — тоді як ти гадаєш? — хіба убогому не спаде на думку, що такого роду люди багатіють лише через те, що бідні бояться і не мають відваги, а коли йому десь випаде нагода наодинці зустрітись з таким же убогим, як і він сам, то чи не скаже він йому: «А наші панове — це ж, на загал, ніщо» [2, с. 232]. Ось так і починає жеврїти те, з чого несподівано може постати демократичний політичний лад. І саме подібного жеврїння, малого поштовху, найменшого несподіваного і непередбачуваного приводу може бути цілком достатньо для трансформації одного типу держави в інший. Так, позбувшись страху і набравшись відваги, убогі, перестануть байдуже ставитись до подібного типу співжиття. Таким чином, олігархічна

держава починає воювати сама з собою, чи то закликаючи на допомогу союзників з іншої олігархічної держави, чи то опираючись на підтримку демократичної держави, чи то міжусобиці вибухають без втручання ззовні [2, с. 236–237].

Ось так, в наслідок поступової трансформації людських чеснот та, відповідно, й самої держави, відбувається перехід до демократичного ладу, котрий поки не сприймається Платоном. Все ж, життя філософа в Сіракузах у часи багаторічного правління тирана Діонісія — покляло край цілковитому неприйняттю й критиці демократії, та ознаменувало початок перегляду ряду тверджень щодо політичної системи загалом та демократії зокрема [1, с. 22]. У пізнішому діалозі «Політик», демократія, поряд з монархією та аристократією, фігуруватиме вже серед правильних форм держави. Тому, все ж, демократичний лад, було визнано за такий, що має плекатися як синонім цивілізованості, справедливості, рівності, свободи.

Чому ж демократія не відразу посіла чільне місце серед правильних типів держав за Платоном? Це відбулося з огляду на глибокий критичний аналіз демократії як такої, та виокремлення на цій підставі її вад, а головне — наслідків до яких вони можуть призвести. З огляду на це, науковий доробок філософа у частині як захистити демократію від її власних вад, є вагомим внеском в формування ефективного демократичного врядування наразі.

Отже, як виникає демократія? Платон зауважує, що вона постає тоді, коли убогі в олігархічній державі здобувають перемогу і одних багатіїв убивають, інших виганяють з краю, а решту, зрівнявши в правах, допускають до керівництва державою й посідання високих посад, що за демократичного ладу вирішується здебільшого жеребкуванням. По-перше, у цьому твердженні варто звернути увагу на «решту», яка залишається. Тобто на решту багатіїв, котрі все ж допускаються до керівництва і високих посад, і таким чином, залишаються олігархічною похідною в, здавалося б, демократичному ладі. По-друге, не можна обійти стороною спосіб приходу «решти багатіїв» до влади, а саме — через «жеребкування». Останнє, піддається нищівній критиці за Платоном. Адже як згадуваного вище «керманича кораблем» не доцільно обирати за жеребом; як лікаря не доцільно обирати за майновим цензом чи жеребом, а лише за відповідними чеснота-професійними якостями; так і у виборі керманичів держави небезпечно покладатися на волю сліпого жеребу.

Продовжуючи характеристику демократичного ладу, мислитель зауважує, що люди за демократичної держави будуть передовсім вільні: у державі настануть повна свобода і відкритість, у кожного з'явиться можливість робити те, що він хоче [2, с. 237]. Власне, в цьому криється, негативна сторона медалі «свободи та відкритості у демократії». Адже у демократичній державі немає жодної потреби брати участь в управлінні, навіть якби ти мав для цього необхідні здібності; не обов'язково коритися, якщо ти не хочеш, ні йти на війну, коли інші йдуть, ні дотримуватись миру, хоч інші його дотримуються, а ти того миру зовсім не прагнеш, чи якби тобі яким-небудь законом заборонялося правити, а ти попри це, міг би правити і судити. Таким чином, філософ наголошує на анархічній крайності свободи в демократії, що перетворюється на свавілля. Демократична натура починає сповнюватися нахабством і розбещеністю, дикою розпустою і безсоромністю у повному їхньому блиску. І прославлятиметься все це, іменуючи нахабство доброю освіченістю, розбещеність — незалежністю, а безсоромність — мужністю [2, с. 241].

Людина демократичної природи часто береться за політику, схоплюється з місця і говорить, що завгодно, і робить, що забажається, часом захоплюється людьми військовим і пристає до їхнього товариства, або ж захоплюється тими, що роблять гроші, й тоді пристає до них. У її житті немає ніякого ладу, ні необхідності; вона називає життя приємним, вільним і щасливим і проживає його сповна [2, с. 242]. Як не парадоксально, але саме так характеризує Платон життя людини в умовах рівноправ'я за демократичного ладу, що не може бути цілковито заперечене й наразі. Мислитель наголошує: «Бо в демократичній державі лише й чути, що воля — понад усе, і що тільки в такій державі годиться жити людині вільній за своєю природою» [2, с. 243].

І в майбутньому, ця надмірна воля перетвориться в надмірне рабства як для окремої людини, так і для держави в цілому. Найбільша воля стане найбільшою та найдикішою неволею.

Продовжуючи свої роздуми, Платон ставить питання: «А лагідне ставлення до деякого із засуджених, хіба це не чудова несподіванка?». І пропонує наступну відповідь: «У такій державі люди, засуджені на смерть або на вигнання, усе ж залишаються на місці й далі крутяться собі у суспільстві. І ніби ніхто ними не переймається, ніби ніхто їх не помічає — походжають вони вільно, немов герої».

У такий спосіб відбувається логічний перехід, до іншої якості демократичного ладу, а саме — зверхнього ставлення до чеснотливих, обдарованих, здібних людей. Адже демократична за станом душі людина вміє чванливо зневажати природно видатних людей, котрі перевершують багатьох і взагалі не брати до уваги, хто від яких занять переходить до державних справ і починає займатися політикою. Демократична держава виявляє шанобу до кожного, хто засвідчить свою прихильність до натовпу. Таким чином, і відбувається отождолення демократії з правлінням охлосу (натовпу).

Наступною серйозною вадою демократичного ладу є те, що у ній криється потенційна тиранія, наближення котрої може ніхто й не помітити. «Саме з цього способу правління, такого прекрасного й такого по-молодечому завзятого, і виростає, як мені здається, тиранія» [2, с. 244].

Платон зауважує, що скільки б разів не з'являвся тиран, він не виростає невідомо звідки, а тільки з одного кореня — зі становища народного обранця. Адже народ звик завжди вирізняти когось одного й ставити над собою, дбати про нього й сприяти йому в зростанні. Власне в цьому прихований увесь жах збочення демократії в бік тиранії. Спочатку народний обранець посміхається й вітає всіх, кого лише зустріне, він навіть запевняє, що він не тиран, і не шкодує обіцянок кожному, зокрема й суспільству в цілому, він звільняє від боргів, роздає землю народо-ві й своєму оточенню, прикидаючись лагідною й милостивою людиною [2, с. 246].

Крім того, майбутній тиран постійно розпочинає якісь війни, щоб народ почував потребу у своєрідному вожакові. А ще для того, щоб люди зубожіли від сплати податків на утримання війська й думали лише про щоденний хліб насущний, й менше замишляли щось лихе проти народного ставленника [2, с. 248].

Стосовно найближчого оточення майбутнього тирана, то деякі з впливових осіб, що спільними зусиллями допомагали в демократичний спосіб посісти високе становище, тепер відверто обурюватимуться і перед тираном, і між собою, засуджуючи те, що діється, — принаймні ті з них, хто найвідважніші та найвпливовіші. І як не прикро, але Платон стверджує, що всіх їх тиранові доведеться знищити, якщо він не збирається поступатися владою. Таким чином, у фактично сформованого тирана не залишається ні друзів, ні ворогів, хто був би чогось вартий [2, с. 248].

«Замаскований демократ-тиран» має пильно приглядатися до того, хто мужній, великодушний та заможний. І всім цим чеснотливим людям аристократичного типу, він (новоспечений тиран) мусить бути ворогом і кувати на їхні голови лихо, поки не очистить від них державу. Платон називає це очищення цілком протилежним до того, яке застосовують лікарі до людського тіла, адже, лікар усуває з нього найгірше, залишаючи найкраще, а тиран усе робить навпаки [2, с. 249].

У такий спосіб починає формуватися ненависть до демократичного обраного очільника держави, котрий одягнувши маску демократа перетворюється на справжнього тирана, і не гребує жодними методами для утримання при владі. Власне, чим більше його починають ненавидіти за таку поведінку громадяни, тим більше йому потрібно відданих охоронців. На питання «де ж ті віддані?» та «де їх взяти?», мислитель знаходить наступну відповідь: «Якщо він (тиран — примітка авторки Л. І.) заплатить, то вони налетять зграями?» Тиран, який що не день стає підозріло недовірливим до кожного, звісно захоче пошукати собі охоронців на місці, а не з чужинців. Але як саме здійснити це бажання? Кроки з його реалізації досить прості: відібрати

у громадян рабів, надати їм волю і ввести до своєї варти. Таким чином, вони й справді будуть йому найвідданішими. Ці «вчорашні раби» захоплюватимуться своїм керманичем, і як новоспечені громадяни, ввійдуть до його найближчого оточення, а люди порядні ненавидітимуть та уникатимуть його [2, с. 249].

До питання різнобарвного і чисельного війська з колишніх рабів, і одночасно новоспечених громадян, додається й питання утримання цього війська. Вочевидь, щоб утримувати й самого себе, і всіх своїх приятелів і приятельок, тиран зазирне до батьківської скарбниці. Як наголошує Платон: «Народ породив тирана, народові й годувати його та його друзів» [2, с. 250].

Цілком очевидно, що демос досить пізно починає розуміти «якого покруча він породив, кого плекав і вирощував, а тепер, не маючи достатніх сил, намагається вигнати сильнішого за себе!» [2, с. 251]. Таким чином, як до права народу на повстання, так і до наказу забиратися геть із держави, тиран зважати вже зовсім не стане, і з легкістю наважиться вдатися до насильства.

Ось так, непомітно, з кореня народного обранця і проросте найбільша загроза демократії—велетень тиран. А народ, який прагнув демократії, бо хотів звільнитися від багатіїв і від достойних аристократичних людей, тепер опиняється у рабстві власних рабів [2, с. 250].

Висновки

Не дивлячись на багатівкову експериментальність щодо побудови належного внутрішньо- та зовнішньополітичного співжиття, саме демократія продовжує плекатися як єдина з альтернатив такого життя. З огляду на це, науковий доробок давньогрецького мислителя Платона змушує звернути уваги на ті вади демократії, які можуть їй загрожувати олігархічними та тимократичними похідними, або ж і цілковитим знищенням через деградацію до тиранії. Серед таких недоліків виокремлено наступні: по-перше, ще від тимократії тягнеться вада чванливого, зневажливого ставлення до мудрих, обдарованих, природновидатних людей в демократії, і страх, щоб такі мужі не прийшли до влади; по-друге, як комори з золотом погубили тимократичний та олігархічний тип держави, так залишки цих же комор перетворюються на ваду демократії у вигляді соціальної прірви між найзаможнішими та найзлиденнішими верствами суспільства; по-третє, це надмірна воля в демократії, що може перетворитись в надмірне рабство, а саме в таку ваду і одночасно наслідок всього вищезауваженого як плекання майбутнього тирана, що виростає з кореня народного обранця в демократії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Асмус В. Ф. Платон. М.: «Мысль», 1975. 220 с. (Мыслители прошлого).
2. Платон. Держава / пер. з давнього. Дз. Коваль. Київ: «Орієнтир», 2016. 340 с.
3. Байме К. фон. Політичні теорії сучасності / Пер. з нім. М. Култаєвої та М. Бойченка. К.: Стило, 2008. 396 с. («Сучасна гуманітарна бібліотека»).
4. Слезак Т. А. Как читать Платона. Пер. с нем.; предисл. и примеч. М. Е. Буланенко. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. 314 с.

REFERENCES:

1. Asmus V.F. Platon. M.: «Mysl'», 1975. 220 s. (Mysliteli proshlogo).
2. Platon. Derzhava / Per. z davnjogho. Dz. Kovalj. Kyiv: «Orientyr», 2016. 340 s.
3. Bajme K. fon. Politychni teoriji suchasnosti / Per. z nim. M. Kultajevoji
4. Slezak T. A. Kak chytatj Platona. Per. s nem.; predysl. y prymech. M. E. Bulanenko. SPb.: Yzd-vo S.-Peterb. un-t, 2008. 314 s.

Стаття надійшла в редакцію 31.03.19

© Лященко І. А.